

Латышева Е.В.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Метою є розгляд проблеми – формування сучасної кримськотатарської літератури у період становлення незалежності України. У зв'язку з проживанням в Україні, кримських татар, *актуальним* стає вивчення кримськотатарської літератури. *Головне завдання* цієї наукової роботи полягає в детальному аналізі сучасної кримськотатарської літератури, і виділення основних тенденцій.

Кримськотатарська література має давні традиції. Вона розвивалася протягом всієї історії кримських татар, у тому числі в Кримській АРСР і в другій половині ХХ сторіччя, коли кримськотатарська інтелігенція змогла зберегти і збільшити традиції художньої літератури, організувавши видання газети, журналу і видавничої справи рідною мовою.

У 1990-і роки майже всі письменники з числа кримських татар повернулися на батьківщину. Одними з перших письменників, що повернулися в Крим, були Р. Алі, Ш. Селім і Ю. Кандим. Серед найстарших кримськотатарських письменників, що повернулися на батьківщину, можна виділити М. Аблялімова, К. Амета, Дж. Аметова, Ш. Алядінова й А. Османова. При їхній активній діяльності в Криму почалося відродження сучасної кримськотатарської літератури. Протягом 1990-х років на батьківщину повернулася переважна частина майстрів пера. У 1992 р. кримськотатарські письменники увійшли до складу Спілки письменників України. Сьогодні в складі Спілки понад 30 кримськотатарських письменників і поетів різних поколінь [1. с. 570]. Сьогодні в складі Спілки письменників України 26 кримськотатарських письменників, поетів, драматургів [2. с. 67].

Багато з них одержали можливість вступити у творчий союз тільки в незалежній Україні, тому що в місцях заслання, наприклад, в Узбекистані, через активну участь у національному русі, політичні переконання і творчі погляди їх не приймали в Спілку письменників. Серед них найстарші майстри слова Р. Муєдин, Р. Чайлак, І. Асанін.

Уперше за довгі роки кримськотатарські письменники і поети одержали можливість не тільки вільної творчої діяльності, але й обговорювати насущні проблеми свого народу, брати активну участь у відродженні рідної мови. З цією метою щороку письменники і поети проводили чотири творчі зустрічі, де підбивалися підсумки діяльності, обговорювалися перспективні плани і проведення ювілейних заходів, присвячених класикам кримськотатарської й української прози і поезії. Зокрема, було організовано щорічні читання, присвячені І. Гаспринському, Б. Чабан-заде і відзначені ювілейні дати Т. Шевченка, А. Кримського, Е. Шем'ї-заде, А. Гиравбая, Ш. Алядіна, Ю. Болата і багатьох інших.

У досліджуваній час письменники і поети плідно працювали над популяризацією середньовічної кримськотатарської літератури, спадщини І. Гаспринського, репресованих суспільно-політичних діячів культури в міжвоєнний період. Крім цього з ініціативи поета Ю. Кандима для наймолодших і найталановітших дітей було організовано літературно-поетичний клуб «Ільхам». Сьогодні в складі клубу 15 дітей [3. с. 73 – 74]. Їхні твори публікуються в газетах і журналах.

Повернення кримськотатарських письменників, поетів і драматургів у Крим відкрило нові обрії творчої діяльності. Свобода творчості багато в чому визначила літературну і драматургічну тематику. У цей час були написані п'єси, що відображають не тільки виселення кримських татар, але і їхнє повернення на батьківщину. Серед них такі твори як п'єса Е. Умерова «Афат», Д. Джетере, Р. Меламеда «Дорога додому», Р. Муєдина «Сенген йылдызлар» («Погаслі зірки»). Великий читацький успіх мали п'єси С. Османова «Алим» і Г. Мурата «Бахчесарай чешмеси» («Бахчисарайський фонтан»), а також драма А. Османа «Аедин» [4. с. 89; с. 31].

Враховуючи те, що в післявоєнний період професійне театральне мистецтво було відсутнє, сьогодні жанр драматургії знаходиться в стадії свого відродження і пошуку. Водночас потрібно зазначити парадоксальний факт. П'єси сучасних кримськотатарських авторів не користуються попитом. Кримськотатарський музично-драматичний театр буде сучасний в основному репертуар на національній, вітчизняній і міжнародній класиці.

Сучасна кримськотатарська література представлена різноманітними жанрами. Серед нових повістей і оповідань, що привертають увагу читачів, потрібно виділити твори І. Паши «Джанлы нишан», Н. Умерова «Кочув» («Переїзд»), а також поему Ш. Селіма «Крымнам», І. Абдурамана «Юкьусыз геджелер» («Безсонні ночі»). Одночасно письменницькою інтелігенцією проводилася робота з пошуку і видання літературної і наукової спадщини І. Гаспринського, поетів першої половини ХХ століття А. Гиравбая, Н. Челебиджихана, А. Ля тиф-заде, Ш. Бекторе, учених Б. Чабан-заде, А. Акьчокьракьлы.

Письменники прагнули йти в ногу з часом, правдиво і неупереджено відображаючи у своїй творчості епоху, у якій вони живуть. Такі повісті Т. Халілова «Сонки нефеске къадар» («До останнього подиху»), С. Ногаєва «Девир ве такдир» («Час і доля»), А. Веліуллаєва «Авдет» («Повернення»), І. Паши «Ана» («Матір»), документальні спогади письменника І. Асаніна, який зазнав репресій у 1940–1960-і роки, «Телькьоралар артында» («За колючим дротом»), комедія московського прозаїка і драматурга Е. Умерова «Йырла, эвим!» («Співай, мій дім!») [5. с. 573 – 574]. Найбільш серйозним романом сучасної кримськотатарської літератури можна вважати С. Еміна «Сенин йылдызынь» («Твоя зірка») [6. с. 167]. Перспективна письменниця сучасної кримськотатарської літератури – Г. Усеїнова, як і Е. Умеров, вміє на невеликому замкнутому просторі вибудувати напружений драматичний конфлікт. Її «Айше» – це оповідання про перший жорстокий урок, який дало життя молодій дівчині [7. с. 18].

Потрібно зазначити, що кримськотатарська література розвивалася при тісних контактах із сучасною

українською і зарубіжною літературою. Кримськотатарські письменники підтримували тісні контакти з колегами з-за кордону, наприклад, Туреччини, Латвії, Румунії, Польщі, беручи участь у літературних симпозиумах, зустрічах, семінарах.

Відомий поет Ш. Селім за переклад «Кримських сонетів» Адама Міцкевича, виданих польською і кримськотатарською мовами у м. Варшаві, був визнаний гідним звання лауреата незалежного фонду «Полькуль». Групою кримськотатарських письменників і поетів Ш. Селімом, Ю. Кандимом, А. Велієвим, І. Абдурамановим уперше були перекладені і видані окремою збіркою «Якъын ве узакъ Т. Шевченко» («Далекий і близький Шевченко») твори українського класика Т. Шевченка. Такі твори Т. Шевченка, як «Заповіт», «Катерина», «Доля», «Тече вода в синє море», «Породила мене мати», «Не женися на багатій» та інші були зустрінуті з величезним інтересом кримськотатарським читачем [8].

Останнім часом також були перекладені твори українських класиків П.Тичини, Л.Українки, М. Рильського, А. Кримського. У 2001 р. Ш. Селім, А. Велієв і В. Басиров взяли участь у третьому з'їзді письменників України.

З боку письменників докладалося зусиль, спрямованих на вирішення організаційних питань і підтримку творчості як відомих прозаїків і поетів, так і початківців. Наприклад, з метою виявлення і підтримки творчості письменників Радою кримськотатарської літератури організувалися літературні конкурси. Серед лауреатів потрібно зазначити творчість поетів І. Асаніна, повість Т. Халілова «Юкъусыз геджелер» («Безсонні ночі»).

Розглядаючи сучасний стан кримськотатарської літератури необхідно зупинитися на дуже складній і актуальній проблемі, а саме, перекладі кримськотатарської писемності з кирилиці на латиницю. За це виступають не тільки політики, але й учені-філологи, що бачать у цьому відродження рідної мови, літератури і культури. Рішення про переклад кримськотатарського алфавіту з кирилиці на латинську графіку було прийняте другою сесією другого Курултая кримськотатарського народу в липні 1993 р.

При цьому керувалися рекомендаціями міжнародної науково-практичної конференції «Кримськотатарська мова: проблеми переходу на латинську графіку», що відбулася в червні 1992 р. У конференції взяли участь фахівці з Туреччини, Угорщини, Польщі, США, Норвегії, Англії. За висновками експертів латинський алфавіт більш адекватно відображає фонетичний лад кримськотатарської мови. Було розроблено варіант алфавіту, що складається з 31 основних і 2 додаткових букв. Мета – забезпечити найповнішу передачу фонетичної структури сучасної кримськотатарської мови, збереження історичних традицій, провести уніфікацію з алфавітами інших тюркських народів [9; 10. с. 575 – 576].

На конференції також було прийняте рішення про розробку концепції відродження початкової освіти рідною мовою, видання підручників за підтримкою республіканського комітету у справах національностей і організацію республіканського ліцею для обдарованих дітей з числа кримських татар [11; 12. с. 575 – 576].

За рішенням ВР АР Крим переклад кримськотатарського алфавіту передбачалося здійснити поетапно і завершити у вересні 2002 р. РМ доручалося до травня 1997 р. затвердити склад республіканської комісії з координації і контролю за здійсненням перекладу на новий алфавіт. Контроль покладался на постійну комісію ВР АР Крим з національної політики і проблем депортованих громадян [13].

Для вирішення даного питання була створена творча група фахівців-філологів, завданням якої було розробка орфографічного словника на латиниці. Ця група проіснувала до травня 1998 р., а потім, у зв'язку з кадровими змінами в РМ АР Крим, припинила своє існування [14].

На наш погляд, підходити до даного питання потрібно обережно, з огляду на історичне і культурне минуле, сучасне економічне і соціальне становище кримських татар. Справа в тому, що перехід на латинський алфавіт у деяких державах здійснюється на основі довгострокової програми, що має серйозну фінансову базу і довгострокову підтримку, чого немає у кримськотатарського соціуму.

У 2006 році побачила світ цікава лексикографічна робота доктора філологічних наук, професора І. Керма. «Словарь трудних слов крымскотатарского языка» складений на основі друкованих текстів кінця XIX і XX ст. Містить близько 5000 слів та словосполучень. Це в основному запозичення з арабської та перської мови, а також мало вживані слова і словосполучення. Словник значно допоможе збагаченню знань рідної мови в учнів і студентів [15. С. 4].

У сучасній кримськотатарській літературі поруч з досягненнями в розвитку були і труднощі, які багато в чому впливали на творчість і, на наш погляд, висували перед письменниками і поетами завдання відродження рідної мови, через розвиток і популяризацію дитячої художньої літератури.

На думку відомого кримськотатарського поета, Голови Ради кримськотатарської літератури і головного редактора журналу «Йылдыз» Ш. Селіма твори, що створювалися в недавньому минулому були пронизані духом соціалістичного реалізму. Якщо раніше над літературною творчістю існували лабети ідеологічні, то в сучасних умовах лабети економічні. Раді кримськотатарської літератури, через економічні труднощі неможливо видавати класиків, не говорячи вже про твори сучасних прозаїків і поетів. У найгіршій ситуації знаходиться дитяча література. Останні високопрофесійні твори для найменших читачів були написані в основному в першій половині XX сторіччя. Фактично сьогодні в Криму немає письменників, що пишуть кримськотатарською мовою для дітей [16. с. 40 – 41].

Дійсно, наявна проблема є дуже серйозною, якщо враховувати прагнення інтелігенції відродити рідну мову. Потрібно сказати, що час від часу виходять невеликі видання рідною мовою для дітей, але вони не змінюють ситуацію. Також потрібно зазначити, що в цих умовах кримськотатарським письменникам і літераторам потрібно зробити наголос на перекладі класичної дитячої російської, української і зарубіжної літератури. У такий спосіб кримськотатарські діти будуть краще знати рідну мову, а з іншої сторони прилучатися до світової літературної класики. У цьому контексті є смисл розширити і поглибити творчі зв'язки з українськими літераторами й організувати не-

лике, але разом з тим насичене за змістом і красиво оформлене дитяче видання.

За період з 1991 по 2005 роки в Криму здано приблизно 200 книг кримськотатарською мовою. Проте більше половини її – не художня література. Видано понад 30 збірників прози і близько 45 поезій. Четверть із всього виданого – класика. Більша частина всього виданого – твори кримськотатарських авторів, написані в радянський період. Нових літературних творів, які відбивають сучасне життя народу зовсім мало. На жаль, за п'ять років нового століття спостерігається послаблення жанру кримськотатарської публіцистики. За останні 15 років так і не виданий збірник публіцистики кримськотатарських письменників [17. с.2].

Аналізуючи стан сучасної кримськотатарської літератури, засобів масової інформації, видавництва потрібно виділити такі тенденції. За десять останніх років в АР Крим, незважаючи на труднощі, була створена бібліотечна мережа, де подана кримськотатарська література. Бібліотеки мали можливість здійснювати нагромадження книжкового фонду, проводити науково-дослідну роботу і обслуговувати населення регіону. Були певні досягнення і у видавничій справі. Зокрема було налагоджено випуск різних газет і журналів кримськотатарською мовою, навчальної, художньої і наукової літератури. Складний період переживає і кримськотатарська література. Однак потрібно зазначити, що сьогодні, у період вільного творчого розвитку, багато залежить від самих письменників і поетів. Розвиток кримськотатарської літератури, бібліотечної мережі і засобів масової інформації, внесли особливий колорит у зміцнення регіонального поліетнічного суспільства. Усі ці фактори сприяли вирішенню інтеграційних завдань, що постають перед репатріантами. Діяльність засобів масової інформації, видавництва, що здійснюють забезпечення підручниками і літературою діючу систему освіти, повинна підтримуватися державними органами влади.

Джерела та література

1. Фазылов Р., Нагаев С. Кырымтатар эдебиятынын тарихы. Кысык бир назар. – Симферополь: Кырым девлет окув-педагогика нешрияты, 2001.
2. Селим Ш. Эсат эсабатымыз – яраткыан эсерлеримиз // Йылдыз. – 1999. – № 6.
3. Кандым Ю. Семирилиликке ынтылмалымыз // Йылдыз. – 1999. – № 6.
4. Муедин Р. Земаневий неси рве драма. Эсерлеримиз акъкъында базы фикирлерили // Йылдыз. – 2001; Эдемова У. Миллий драматургиямызтикненильмели // Йылдыз. – 1999. – № 2.
5. Фазылов Р., Нагаев С. Кырымтатар эдебиятынын тарихы. Кысык бир назар. – Симферополь: Кырым девлет окув-педагогика нешрияты, 2001.
6. Куртнезир З. Кырым татар эдилери. Омюр ве яратыджылыклар акъкъында кысык малюматлар. – Акъмесджит; Таврия, 2000.
7. Даниленко В. Ехо Дикого поля // Самотній пілігрим: Симферополь: 2004.
8. Кононенко Д. Тарас Шевченко кримськотатарською мовою // Літературна Україна. – 1999. – 25 листопада. – № 41 – 42 (4857 – 4858).
9. Куршутова С. Реабилитированная графика // Авдет. – 1997. – 7 апреля. – № 7 (170).
10. Фазылов Р., Нагаев С. Кырымтатар эдебиятынын тарихы. Кысык бир назар. – Симферополь: Кырым девлет окув-педагогика нешрияты, 2001.
11. Резолюция международной научно-практической конференции «Кримскотатарский язык: проблемы перехода на латинскую графику» // Авдет. – 1992. – 26 июня. – № 13 (57).
12. Фазылов Р., Нагаев С. Кырымтатар эдебиятынын тарихы. Кысык бир назар. – Симферополь: Кырым девлет окув-педагогика нешрияты, 2001.
13. Постановление об алфавите крымскотатарского языка // Авдет. – 1997. – 22 апреля. – № 8 (171).
14. Эмирова А. О крымскотатарском литературном языке и его нормах // Голос Крыма. – 1999. – 15 января. – № 3 (270).
15. Словарь трудных слов крымскотатарского языка // Голос Крыма: – 2006. 18 августа.
16. Усеинова Г. Живые источники духовности. – Симферополь: Доля, 2001.
17. Крымскотатарская литература: Былое и думы // Голос Крыма. – 2006. – 14 апреля.

Назарчук Т.Б.

РАБОТА КРЫМСКИХ БИБЛИОТЕК В ОБЛАСТИ КРАЕВЕДЧЕСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ (20-е годы XX века)

20-е годы XX века по праву считают расцветом отечественного краеведения. В первые, относительно спокойные послереволюционные годы краеведение воспринималось как «одно из характернейших явлений Советской России». Его признавали «массовым научно-культурным движением», важной сферой культурной политики Советского государства. В краеведческое движение оказались вовлеченными как «старая интеллигенция», в том числе известные ученые, общественные и церковные деятели, так и новое поколение подвижников, те, кто воспитывался уже на идеях социалистических преобразований. После установления Советской власти в Крыму в ноябре 1920 года началась естественная реорганизация дореволюционной системы краеведческих учреждений и обществ на полуострове.

После окончания Гражданской войны началась подготовка к Первой Всероссийской конференции обществ по изучению местного края, которая состоялась в конце 1921 года в Москве. Был образован общеметодический и организационный центр – Центральное бюро краеведения при Академии наук во главе с С. Ф. Ольденбургом. ЦБК издавало журналы «Краеведение» (1923–1929 гг.) и «Известия Центрального Бюро